

RAZSVETLJENSTVO

To razdobje omejujeta letnici 1750 (v slovenski družbi se začnejo kazati učinki avstrijskih vladnih reform) in 1809 (Francozi na naših tleh uredijo Ilirske province, Kopitar izda slovnico, l. 1811 pa Vodnik Ilirijo oživljeno).

Izraz razsvetljenstvo zajema tiste slovenske literarne pojave, ki so odsev miselnosti, kakršno je ustvarilo zahodnoevropsko krščanstvo v boju s fevdalizmom in Cerkvijo.

Najpomembnejši razsvetljenci so bili Kumerdej, Zois, Linhart in Vodnik, pa tudi Pohlin, Dev, Gutsman, Japelj ...

Čas, ko pri nas vznikne narodno prebujenje, je bil poln notranjih nasprotij. Pohlin, ki je želel čimveč doseči za slovensko šolo, je želel ohraniti stanovsko deželno ureditev v nasprotju s centralističnimi prizadevanji vlade, ki se je trudila ponemčiti nenemške narode. Žal je Pohlin pred očmi imel le Kranjsko, z drugimi Slovenci ni iskal zvez. Tako je bilo Pohlinovo stališče nazadnjaško, ker pa je sprožalo nove pobude in celo zahteve, v svojih posledicah vendarle napredno.

Pohlin je l. 1768 objavil Kranjsko gramatiko in v njej zahteval, da postane slovenščina na Kranjskem literarni (dotlej le občevalni jezik kmečkih podložnikov) jezik in tudi cerkveni jezik ter nosilec kulture. V slovnico je uvrstil tudi navodila za posvetno pesnjenje.

V 2. pol. 18. stol. se pri nas začne nepretrgan, organiziran, zavestno pospešen razvoj posvetne umetne pesmi.

Zois je bil plemeniteni meščan, ki je od očeta prevzel železarska podjetja in posestva in postal velefužinar in fevdalec. Zavzel se je za izobrazbo tako proletariata kot kmečkih podložnikov. Njegovo znanje slovenščine je bilo odlično. Pri nas je bil začetnik estetsko utemeljene kritike. Ker ni imel pesniških ambicij, svojih pesmi ni objavil kljub temu, da je v tistem času bil boljši verzopisec od drugih.

Dev si je zastavil nalogo obogatiti slovensko književnost z umetno pesmijo – osnova njegovi poeziji je bila narodna zavest. Ko se mu je nabralo dovolj gradiva, je z nekaj drugimi avtorji (Mihelič, Pohlin, Vodnik, Edling, Naglič, B. E.) uredil pesniški almanah Pisanice od lepeh umetnosti, ki je izšel trikrat zapored (1779, 1880, 1881), zadnji zvezek (1882) je ostal v rokopisu.

- nepodpisan: Kranjska dežela želi tudi svoj dikcinarij imeti (Pisanice I); pesnik govori kot posebljena mati – Kranjska – ki se zahvaljuje svojim otrokom, da so se lotili literarnega dela in jo s tem izenačili z drugimi deželami, spodbuja pa jih še k slovarskemu delu, da bo postalo očitno, da naš jezik ni tako reven, da bi mu bilo treba sprejemati tuje prvine. Te prerodne misli so tukaj prvič izpovedane v pesniški obliki. Pesem je torej didaktična.
- nepodpisan: Kranjskih modric žalovanje ... (Pisanice II); elegija, v kateri namesto pesnika poje zbor mitoloških bitij – muz ali modric, ki so italijanskim sestram posodile Belina, boga umetnosti (Apolona). Minil je dogovorjeni rok, Belina pa še zmeraj ni nazaj. V željnem pričakovanju modrice ugibajo o svoji žalostni prihodnosti in se spominjajo, kako klavrne so bile, preden jih je bog obiskal.

Bojijo se, da bo takšno stanje še trajalo, če se Belin ne vrne, zato zdaj tarnajo. Lahko si predstavljamo, da je Dev z Belinovim odhodom simboliziral literarno sušo, nastalo po izidu 1. snopiča Pisanic. Težko pa je odgovoriti, kaj je Dev mislil s tem, ko pravi, da so kranjske muze italijanskim posodile Belina. Vsebina pesmi je mestoma nejasna in ji po razumski poti ne moremo priti do jedra.

- nepodpisan: Veselje kranjskih modric ... (Pisanice II); oda je izraža bistven razloček od prejšnje pesmi: razpoloženje je veselje, sreča, blaženost, samozavest. Belin se je vrnil k muzam. Miselno jedro je jasno: pesnik je srečen, da se nam je rodila poezija, ki bo prerodila slovenščino.
- nepodpisan: Opereta (Pisanice II); to je prvi slovenski libreto (= dramsko delo kot besedni del v operi) za kratko opero (od tod tudi naslov). V nizu treh prizorov postavljenih na obalo Rodosa prikazuje boj med zaviralnimi silami, ki jih uteleša Burja in pesniško ustvarjalno voljo, poosebljeno v zmagovitem Belinu ali Solncu. Temu boju prisostvujejo tri nimfe oz. boginje.

Vsa tri besedila predstavljajo enotno zasnovan cikel, smotrno sestavljen iz med sabo se dopolnjujočih enot: elegije, ode in drame, kjer je v njej še enkrat potencirano prikazan spopad med svetlobo (Belinom) in temo (Burjo), ki se konča z Belinovo zmago.

- nepodpisan: Spevorečnost na kranjske spevorečnike (Pisanice II); Dev si želi čimveč sodelavcev, zato spodbuja predvsem tiste, ki so do sedaj niso upali stopiti pred javnost, pa tudi začetnike. Pesmi naj bodo take, da bodo koristile in učile ter hkrati kratkočasile in zabavale. Pesnike enači s kovači rim.